

LANDSHAFT DIZAYNIDA DEKORATIV HAYKALTAROSHLIK SINTEZINING AHAMIYATI

Jurauev Xamza Xamrakulovich. Samarqand daylat pedagogika institute
dotsenti, san'atshunoslik nomzodi. jurayevhamza876@gmail.com

Xujamiyorova Mukarram Safar qizi. Samarqand daylat pedagogika
instituti magistranti. mukarramxujamiyorova@mail.ru

Annotatsiya: ushbu maqolada landshaft dizaynida dekorativ haykaltaroshlik sintezining nazariy va amaliy aspektlari tahlil qilinadi. Zamonaviy shaharsozlik va bog'lar san'atida haykaltaroshlik elementlari nafaqat estetik vosita, balki fazoviy tuzilma, semantik kod va psixo-ekologik omil sifatida muhim rol o'ynaydi. Maqolada haykaltaroshlik asarlarining landshaft kompozitsiyasidagi funktsiyalari, material va uslub sintezi, shuningdek, mahalliy va xorijiy tajribalar asosida ularning integratsiya tamoyillari yoritilgan. Ilmiy xulosa sifatida dekorativ haykaltaroshlikning landshaft muhitining «jonli ramzi» va identifikatsiya vositasi ekanligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: landshaft dizayni, dekorativ haykaltaroshlik, sintez, kompozitsiya, fazoviy tuzilma, semantika, estetika, shaharsozlik, bog' san'ati.

Bugungi kunda shaharsozlik va landshaft dizayni inson hayoti uchun qulay, estetik va ekologik muhit yaratishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, parklar, xiyobonlar, dam olish maskanlari va jamoat joylarini badiiy jihatdan boyitishda dekorativ haykaltaroshlik san'ati muhim vosita hisoblanadi. Haykaltaroshlik elementlari landshaft dizayni bilan uyg'unlashgan holda hududning estetik qiyofasini shakllantiradi va insonlarda ma'naviy-estetik taassurot uyg'otadi.

Landshaft dizaynida dekorativ haykaltaroshlik nafaqat bezak vazifasini bajaradi, balki ma'lum g'oya, tarixiy xotira yoki milliy qadriyatlarni ifodalashga ham xizmat qiladi.

Landshaft dizayni — bu tabiiy va sun'iy muhitni uyg'unlashtirishga qaratilgan kompleks fan. So'nggi o'n yilliklarda dizayn amaliyotida dekorativ haykaltaroshlikka bo'lgan e'tibor sezilarli darajada oshdi. Bu holat nafaqat badiiy didning o'zgarishi, balki shahar aholisining estetik va psixologik ehtiyojlari bilan bog'liq. Haykaltaroshlik asarlarining landshaftga sintezi — bu mexanik qo'shish emas, balki o'zaro ta'sir va dialogdir.

Dekorativ haykaltaroshlik landshaftda bir qancha funktsiyalarni bajaradi:

- **Kompozitsion markazlashtirish:** Haykal bog' yoki parkning tugun nuqtasida vizual diqqatni jamlaydi. Misol uchun, versal bog'idagi Apollon favvorasi yoki Toshkentdagi «Do'stlik» parkidagi monument.
- **Masshtab va ritmni boshqarish:** Bir turdagi haykallar (masalan, 16-asr italyan bog'laridagi mifologik qahramonlar) yo'laklar bo'ylab takrorlanib, ritmik qator yaratadi.
- **Fazoviy orientatsiya:** Haykal yo'naltiruvchi belgi sifatida xizmat qiladi, perspektivani chuqurlashtiradi (xiyobon oxiridagi haykal).
- **Psixologik ta'sir:** Tabiiy materiallar (tosh, yog'och) tinchlantiruvchi, metall va shisha esa dinamik va zamonaviy kayfiyat yaratadi.

Landshaft dizaynida haykaltaroshlik sintezi quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

Tamoyil	Mazmuni	Misol
Uyg'unlik	Haykalning shakli, materiali va rangi atrofdagi o'simliklar va arxitektura bilan uyg'un bo'lishi	Bambukzor orasidagi an'anaviy yapon tosh chirog'i
Kontrast	Dinamik, rang-barang haykal tinch tabiiy fon bilan keskin farq qilishi	Qizil rangli metall spiral yam-yashil maysa ustida
Masshtab	Kichik maydonda yirik	Maketlash va 3D

mutanosibligi	haykal — agressiv, katta maydonda kichik haykal — yo‘qoladi	modellashtirish orqali tekshiriladi
Mavsumiylik	Qishda barglar to‘kilganda haykalning silueti yanada muhim rol o‘ynaydi	Doim yashil daraxtlar fonidagi bronza haykal

Dekorativ haykaltaroshlikda ishlatiladigan materiallar landshaftning iqlimi, uslubi va funktsional talablariga mos tanlanadi:

- **Tosh (marmar, granit, ohaktosh):** Klassik va tarixiy bog‘larda qo‘llaniladi. Bardoshli, ammo g‘ovak toshlar sovuq iqlimda yorilishi mumkin.
- **Metall (bronza, po‘lat, mis):** Zamonaviy va konstruktiv uslublar uchun mos. Zanglamaydigan po‘lat — yorug‘lik bilan o‘ynaydi, bronza — antiklashtirilgan ko‘rinish beradi.
- **Yog‘och va ekologik materiallar:** Ekoparklar va tabiiy uslubdagi bog‘lar uchun. Qisqa muddatli, ammo iliq hissiyot uyg‘otadi.
- **Polimerlar va kompozitlar:** Minimal uslubdagi geometrik shakllar; engil, arzon, ammo ekologik bahsli.

Har bir haykal o‘ziga xos ma’no yuklaydi. Landshaftda ular tarixiy, mifologik, adabiy yoki falsafiy mazmunni ifodalaydi. O‘zbekiston misolida:

- Temuriy davri bog‘larida (Samarqand, Shahrisabz) haykaltaroshlik asosan me’morchilik bezagi sifatida (ganch, terakota) uchraydi.
- Zamonaviy Toshkentdagi «Yangi O‘zbekiston» bog‘idagi zamonaviy abstrakt haykallar (masalan, “Birlik” kompozitsiyasi) ochiqlik va taraqqiyotni ramziy ifodalaydi.

Haykaltaroshlik orqali xalqning tarixi, urf-odatlar va madaniyati ifodalanadi. Milliy uslubdagi haykallar landshaft dizayniga o‘ziga xos ruh bag‘ishlaydi.

Masalan, Amir Temur, Alisher Navoiy yoki milliy qahramonlar haykallari joylashtirilgan bog‘lar yosh avlod tarbiyasida ham muhim ahamiyatga ega.

Identifikatsiya funksiyasi: haykal joyning «yuzi»ga aylanadi. Xalqaro misol: Kopengagendagi “Suv parisi” (The Little Mermaid) — butun Daniya ramzi.

Hozirgi kunda landshaft dizaynida haykaltaroshlik sintezida quyidagi tendensiyalar kuzatiladi:

- **Interaktivlik:** Sensorli yoritgich, tovush effektlari yoki harakatlanuvchi elementlar bilan jihozlangan yaykallar.
- **Ekologik integratsiya:** Jonli o‘simliklar bilan qoplangan yoki ularni o‘z ichiga olgan haykallar (“yashil haykallar”).
- **Ko‘p funktsiyalilik:** Skameyka, yoritgich, velosiped to‘xtatgichi bilan birlashtirilgan haykal.
- **Minimalizm va narsisizm:** Har qanday ortiqcha detalsiz, faqat shakl va materialning o‘zi.

Muammolar: vandallik, iqlimiy ta’sirlar (quyoshda bronza qiziydi, muzlaganda tosh yoriladi), texnik xizmat ko‘rsatishning murakkabligi va byudjet cheklovi.

Landshaft dizaynida dekorativ haykaltaroshlik sintezi — bu muhandislik, ekologiya, psixologiya va san’atning kesishgan sohasi. Haykal nafaqat bezak, balki fazoviy tuzilmaning faol elementi, madaniy kod va psixo-emotsional stimul sifatida ishtirok etadi. Uning ahamiyati kompozitsiyani tugallash, joyni identifikatsiya qilish va odamlarning bog‘da o‘tkazgan vaqtini estetik jihatdan boyitishdadir.

O‘zbekiston sharoitida an’anaviy haykaltaroshlik va zamonaviy dizaynning sintezi hali yetarlicha o‘rganilmagan. Shu sababli, ushbu sohada ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish, mahalliy materiallar (terakota, koshin, yog‘och) va zamonaviy konsepsiyalarni birlashtiruvchi innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash muhim.

Adabiyotlar:

1. Axmedov R. Landshaft dizayni asoslari. – Toshkent: Fan, 2019. – 240 b.
2. Karimova D. Shahar parklarida monumental haykaltaroshlik va uning semantik roli // San'atshunoslik jurnali. – 2022. – № 3. – B. 45–52.
3. Tursunov B. Bog'lar san'ati tarixi: Qadimgi Sharqdan hozirgi kungacha. – Samarqand: Zarafshon, 2020. – 198 b.
4. Eckbo G. Landscape for Living. – New York: McGraw-Hill, 2019. – 312 p. (o'zbek tiliga tarjimada)
5. Jellicoe G., Jellicoe S. The Landscape of Man: Shaping the Environment from Prehistory to the Present Day. – London: Thames & Hudson, 2018. – 408 p.
6. O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi. Zamonaviy landshaft dizaynida haykaltaroshlik integratsiyasi bo'yicha uslubiy tavsiyalar. – Toshkent, 2021. – 56 b.